В. А. Ткачук,

д. е. н., професор кафедри економіки праці та соціального розвитку,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ORCID ID: 0000-0002-9684-8625

Т. О. Костюк,

к. е. н., старший викладач кафедри економіки праці та соціального розвитку,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ORCID ID: 0000-0003-1334-2731

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.6.11

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

V. Tkachuk,

Doctor of Economic Sciences, Prof., Department of Labor Economics and Social Development

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

T. Kostyuk,

PhD in Economics, Senior Teacher, Department of Labor Economics and Social Development

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE AGRICULTURE IN GLOBAL COMPETITION

Статтю присвячено узагальненню та уточненню теоретичних аспектів економічної безпеки сільсько-го господарства України в умовах глобальної конкуренції. Надано економічну оцінку стану сільського господарства як пріоритетного напрямку розвитку економічної системи країни. Визначено економічні загрози розвитку сільського господарства як елемента національної господарської системи. Виокремлено та обґрунтовано складові економічної безпеки сільського господарства.

Грунтуючись на результатах проведеного дослідження, яке базувалось на вивченні стану складових економічної безпеки сільського господарства, запропоновано напрями підвищення рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

Визначено, що стабілізуючим фактором забезпечення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств є грамотне управління ресурсами, які формують процес розширеного відтворення та фінансову стійкість, оновлення основних фондів, розвиток кадрів, підвищення конкурентоспроможності продукції, розширення ринків збуту.

The article is devoted to generalization and refinement of theoretical aspects of economic security of agriculture of Ukraine in the conditions of global competition. Economic appraisal of the state of agriculture as a priority direction of development of the economic system of the country is given. The economic threats of the development of agriculture as an element of the national economic system are determined. The components of economic security of agriculture are identified and substantiated.

Based on the results of the research, which was based on the investigated state of the economic security of agriculture, the following directions were proposed for improving the economic security of agricultural enterprises, among them: creation of large scale modern production, development of production and service cooperation, rural social and industrial infrastructure development, state support for agricultural production, optimization of the investment climate, introduction of innovations, development of agricultural machinery and production introduction of relevant quality control systems for food and drinking water, agricultural insurance, improvement

of financial and credit policy, creation of an integrated system for the formation, distribution and use of state reserve funds of food, optimization of the efficiency of state regulation of foreign economic relations with the help of special measures providing temporary protectionism of the internal food market with me the process of optimizing production processes and preparing for open competition, while focusing on benchmark quality standards and relevant pricing.

It has been determined that stabilizing factor of economic security of agricultural enterprises is the competent management of resources that form the process of expanded reproduction and financial stability, renewal of fixed assets, development of personnel, increase of competitiveness of products, expansion of markets.

*Ключові слова: економічна безпека, сільське господарство, економічна система, глобальна конкуренція.
Key words: economic security, agriculture, economic system, global competition.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах глобалізації економічного простору, проблема економічної безпеки набуває все більшої актуальності. Значимість макроекономічних аспектів економічної безпеки помітно підвищується в умовах значних соціально-економічних перетворень, як на глобальному, так і національному рівнях. Такі перетворення особливо яскраво простежуються на прикладі аграрних відносин, оскільки саме вони є ключовими в системі економічної і продовольчої безпеки нашої держави. Аграрний сектор економіки є матеріальною основою, як продовольчого забезпечення населення, так і економіки в цілому [1]. Сільське господарство в економіці будь-якої країни, займає особливе місце і має ряд особливостей. Найважливішою з них є те, що виробництво сільськогосподарської продукції органічно пов'язане з використанням землі і природного середовища; при цьому земля є головним засобом виробництва. В сільському господарстві в більшій мірі, ніж в інших галузях, у відтворювальному процесі використовується продукція власного виробництва, що зумовлює визначальну роль рівня розвитку сільського господарства у формуванні економічної безпеки країни. Саме галузь сільського господарства здійснює прямий вплив на економіку, соціальні відносини і стан навколишнього середовища [2]. Економічна безпека характеризує стабільність економічної системи до впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, а

стійкість передбачає її розвиток. Це, передусім, пов'язано з тим, що індикатори економічної безпеки з часом можуть і повинні змінюватися в залежності від порогових значень національної економіки. Зазначені обставини зумовлюють необхідність принципово нових підходів до розробки напрямів підвищення економічної безпеки сільськогосподарських товаровиробників в умовах глобальної конкуренції.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДЖЕРЕЛ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Методологічною основою дослідження проблем економічної безпеки на макро-мезо, і мікрорівнях є роботи таких вчених-економістів: В.А. Богомолова, О.А. Попової [2], В.Н. Батової [1], В.Г. Щербак [10; 11] та ін. Безпосередньо економіко-правовим проблемам забезпечення економічної безпеки агропромислового комплексу присвячені дослідження: А.Б. Винничека [3], З.Б. Живко [4], З.С. Варналія [5], та ін.

У науковій літературі досить докладно розглянуті фундаментальні підходи до розкриття окремих аспектів забезпечення економічної безпеки підприємств, проте слід зазначити, що недостатньо опрацьовані механізми підвищення економічної безпеки підприємств аграрного сектора економіки, які враховують галузеві особливості та деструктивні фактори, що здійснюють вплив на

Рис. 1. Складові економічної безпеки сільського господарства

Рис. 2. Кількість сільськогосподарських угідь у 2017 році за регіонами України, тис. га

Джерело: побудовано за даними [7].

стан економічної системи. Саме тому виникає необхідність у теоретичному і практичному обґрунтуванні даної проблеми для розуміння сутності економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, а також у розробці напрямів підвищення економічної безпеки сільськогосподарських виробників.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є обґрунтування теоретичних аспектів та розробка пропозицій і рекомендацій щодо напрямів підвищення економічної безпеки сільського господарства України в умовах глобальної конкуренції.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Економічну безпеку сільського господарства можна визначити як стан економічної системи, за якого, за допомогою ефективного управління корпоративними ресурсами, забезпечується гармонійне функціонування всіх складових її підсистем, а також захищеність такої системи від загроз, які зумовлює вплив факторів зовнішнього і внутрішнього середовища в умовах глобалізації економіки [3].

Аналіз різних підходів до проблеми економічної безпеки підприємств показав, що економічна безпека господарюючих суб'єктів складається з декількох функціональних складових, які для кожного конкретного підприємства можуть мати різні пріоритети в залежності від характеру існуючих загроз та галузі. На нашу думку, до складових економічної безпеки сільського господарства слід віднести такі (рис. 1).

- природно-кліматична складова (кількість сільськогосподарських угідь, водних ресурсів);
- екологічна складова (забруднення водойм, ерозія ґрунту);
- нормативно-правова складова (зміни у законодавстві, нормативно-правові акти щодо регулювання діяльності підприємств сільського господарства);
- техніко-технологічна складова (рівень забезпечення підприємств технікою, технологія виробництва сільськогосподарської продукції);
- кадрова складова (якісна та кількісна забезпеченість галузі трудовими ресурсами);
- фінансова складова (рентабельність галузі, фінансова стійкість підприємств, умови кредитування).

Рис. 3. Динаміка наявності основних видів техніки у сільськогосподарських підприємствах, шт.

Джерело: побудовано за даними [8].

Рис. 4. Динаміка виробництва продукції сільського господарства, млн грн

Джерело: побудовано за даними [6].

Говорячи про природно-кліматичну складову економічної безпеки сільського господарства, слід мати на увазі використання природного потенціалу нашої країни. Під природно-кліматичною складовою також розуміємо вплив на результативність діяльності підприємства гідротермічних умов, бонітету ґрунту, ландшафтних особливостей і т. д. Аналізуючи дані статистичного збірника "Регіони України" за 2018 рік, слід відмітити, що лідерами в Україні за кількісною складовою сільськогосподарських угідь є Одеський, Дніпровський, Харківський, Запорізький та Полтавський регіони (рис. 2). Інша картина спостерігається поміж регіонів за розміром капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища. Київський регіон є лідером, його капітальні інвестиції за 2017 рік становили 4088,5 млн грн. На другому місці опинився Дніпровський регіон — 2628,8 млн грн. У всіх інших регіонах нашої країни розмір капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища за 2017 рік був значно менший.

Розглядаючи нормативно-правову складову економічної безпеки сільського господарства, слід звернути увагу на Єдину комплексну стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015—2020 роки, у якій прописані пріоритетні напрями реформування галузі [6]. Перше місце у зазначеному переліку реформ приділено створенню стабільної правової системи, що відповідає міжнародним і європейським стандартам.

Аналіз наявності основних видів техніки у сільськогосподарських підприємствах за період 2010—2017 роки (рис. 3) показує від'ємну динаміку майже за всіма видами техніки та устаткування, що свідчить про певні загрози з боку цієї складової. Більшість сільськогосподарських підприємств не мають власних ресурсів та можливості користуватися кредитом, що суттєво впливає на рівень технічного оздоблення.

Крім того, сільське господарство зазнало сильний тиск з боку імпортного продовольства, що негативно позначилося на обсягах виробництва сільськогосподарської продукції (рис. 4). Спад виробництва продукції сільського господарства виявився глибшим, ніж спад попиту на продовольство. Сучасне відновлення попиту на споживчому ринку йде більш швидкими темпами, ніж відновлення сільськогосподарського виробництва. У зв'язку з цим необхідно вдосконалювати регіональну аграрну політику в напрямі встановлення балансу між окремими сферами агропромислового комплексу та забезпечення державної підтримки суб'єктів продовольчого забезпечення населення з позицій розвитку конкурентоспроможності на національному та міжнародному рівні.

Людський потенціал є невід'ємною частиною економічної безпеки сільського господарства, оскільки робота з землею, її обробка повністю залежить від працівників середньої ланки. На жаль, велика частина молодого населення нашої країни не зацікавлена займатися сільським господарством. Це передбачає несприятливі перспективи через деякі причини:

1) більшість токарів, механіків, інженерів люди похилого віку, на них тримається весь агропромисловий комплекс. Звідси виникає проблема наступності поколінь. Устремління ж молоді спрямовані на юридичні, економічні, управлінські спеціальності, до того ж агропромисловий комплекс недостатньо автоматизований і роботизований;

2) другий важливий фактор — відсутність систематизованого контролю за природокористуванням. Вагома частка земельних угідь є приватною власністю, що істотно ускладнює виконання контрольно-наглядових функцій і не дає переорієнтувати підприємців від миттєвого прибутку до довгострокового стабільного доходу;

3) відсутність поля діяльності для перспективних молодих аграріїв обумовлено бар'єрами на вхід у галузь.

Таким чином, ґрунтуючись на результатах проведеного нами дослідження, яке базувалося на дослідженні стану складових економічної безпеки сільського господарства, вважаємо за необхідне запропонувати напрями підвищення рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств:

1) створення великого сучасного виробництва, здатного застосовувати передові технології і використовувати високопродуктивну техніку;

2) організація машинно-технологічних станцій або сільськогосподарських споживчих кооперативів для технічного і технологічного забезпечення діяльності селянських (фермерських) господарств та особистих підсобних господарств [10];

3) розвиток сільської інфраструктури: збутових і постачальницьких кооперативів; інформаційно-консультативних служб; муніципальних гарантійних фондів;

4) державна підтримка сільськогосподарського виробництва;

5) модернізація агропромислового комплексу і оптимізація сучасної інфраструктури, за допомогою будівництва і ремонту доріг, житла, відкриття і модернізація освітніх установ, установ спорту і культури, що забезпечить залучення молоді в село за допомогою створення для неї гідного способу життя;

6) розробка дорожньої карти розвитку регіонів, з особливим акцентом на мотиваційних механізмах для високопродуктивної та якісної праці, а також стимулювання процесів самоорганізації сільськогосподарських товаровиробників в агропромисловому комплексі;

7) оптимізація інвестиційного клімату за допомогою створення сприятливих для інвесторів нормативно-правових умов, завдяки наданню різних пільг і преференцій;

8) впровадження інновацій, навчанням висококваліфікованих кадрів, розвиток науки і наукового забезпечення. Автоматизація процесів і підпроцесів, підвищення привабливості праці;

9) розвиток сільськогосподарського машинобудування і випуску конкурентоспроможної вітчизняної сільськогосподарської техніки, а також технічне оснащення сільського господарства;

10) створення комплексної системи формування, розподілу і використання державних резервних фондів продовольства. Оптимізація ефективності державного регулювання зовнішньоекономічних зв'язків за допомогою спеціальних заходів, що забезпечують тимчасовий протекціонізм внутрішнього продовольчого ринку з метою оптимізації на ньому процесів виробництва і підготовки до відкритої конкуренції, зорієнтувавши при цьому на еталонні стандарти якості та релевантне ціноутворення;

11) впровадження релевантних систем контролю якості продуктів харчування і питної води, вдосконалення контрольно-наглядових функцій і нормативно-правової бази, посилення відповідальності за недотримання стандартів і їх підвищення;

12) сільськогосподарське страхування, яке допоможе нівелювати виникаючі загрози, пов'язані із здійсненням сільськогосподарської діяльності і дасть додаткову впевненість для підприємців;

13) надання сприятливих умов: податкові пільги; кредит за низькою ставкою; субсидії з боку держави; допомога держави при збуті продукції; купівля вітчизняної техніки, обладнання та інших інструментів за вигідною ціною.

Також з метою підвищення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств слід розробити схеми зниження рівня загроз економічній безпеці, що включають заходи по відновленню виробничого потенціалу, фінансового оздоровлення підприємств, запобіганню процесів деградації сільських територій.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Проведений аналіз складових економічної безпеки сільського господарства показав, що стабілізуючим фактором, який забезпечує економічну безпеку сільськогосподарських підприємств, неграмотне управління наявними ресурсами, здатними забезпечити процес розширеного відтворення, фінансову стійкість при збереженні навколишнього природного середовища, оновлення складу основних виробничих фондів, підготовку кваліфікованих кадрів, підвищення конкурентоспроможності виробленої сільськогосподарської продукції, розширення ринків збуту. Крім того, це дозволяє підприємствам сільськогосподарської галузі швидко реагувати на зміну макро- і мікрооточення, що суттєво впливає на рівень економічної безпеки України в умовах глобальної конкуренції.

Література:

1. Batova, V.N. Providing Economic Safety of Business Processes in the Conditions of Implementing the Concept of Stable Development / V.N. Batova, A.J. Pavlov // *World Applied Sciences Journal*. — 2013. — 27 (4). — P. 538—542.
2. Попова О.А. Нові пріоритети Спільної аграрної політики ЄС на 2014—2020 роки: Стратегічні орієнтири для розвитку агросфери України / О.А. Попова // *Економіка АПК*. — 2013. — № 12. — С. 89—96.
3. Винничек А. Б. Механизм обеспечения экономической безопасности сельскохозяйственных предприятий в современных условиях / А.Б. Винничек // *Нива Поволжья*. — 2015. — № 4 (37). — С. 116—120.
4. Живко З.Б. Економічна безпека підприємства: сутність, механізм забезпечення та управління: моно-

графія / З.Б. Живко. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. — 260 с.

5. Варналій З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: [монографія] / З.С. Варналій, Д.Д. Буркальцева, О.С. Саєнко. — К.: Знання України, 2011. — 299 с.

6. Аграрна реформа в Україні. — Режим доступу: <http://reformsguide.org.ua/ua/reforms/agrarian-reform-about/>

7. Статистичний збірник "Регіони України 2018" / За редакцією І.Є. Вернера // Державна служба статистики України, 2018. 1 частина, 315 с.

8. Україна у цифрах 2017 / За редакцією І.Є. Вернера // Державна служба статистики України, 2018. 241 с.

9. Сільське господарство: підсумки 2017 року. Аналітична довідка Мінекономіки. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2392506-torik-virobnictvo-agroprodukcii-vpalo-na-27-mert.html>

10. Shcherbak V. Pricing based on perception of the product value by agricultural machinery consumers / Shcherbak V. Marchenko S. *Actual problems of economics*. — 2015. — № 7. — С. 208—213.

11. Shcherbak V. Resource saving as a priority trend in the development of agrarian entrepreneurial potential / *Actual problems of economics*. — 2016. — № 7. — С. 174—183.

References:

1. Batova, V.N. and Pavlov, A.J. (2013), "Providing Economic Safety of Business Processes in the Conditions of Implementing the Concept of Stable Development", *World Applied Sciences Journal*, vol. 27 (4), pp. 538—542.
2. Popova, O.L. (2013), "New priorities of the EU's Common Agricultural Policy for 2014-2020: Strategic benchmarks for the development of the agrosphere of Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 89—96.
3. Vynnychek, L.B. (2015), "The mechanism of ensuring the economic security of agricultural enterprises in modern conditions", *Nyva Povolzh'ia*, vol. 4 (37), pp. 116—120.
4. Zhyvko, Z.B. (2012), *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist', mekhanizm zabezpechennia ta upravlinnia* [Economic security of the enterprise: the essence, mechanism of provision and management], L'vivs'kyj derzhavnyj universytet vnutrishnikh sprav, L'viv, Ukraine.
5. Varnalij, Z.S. Burkal'tseva, D.D. and Saenko, O.S. (2011), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: problemy ta pryorityty zmitsnennia* [Economic Security of Ukraine: Problems and Priorities for Strengthening], Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
6. The Reforms Guide (2019), "Agrarian reform in Ukraine", available at: <http://reformsguide.org.ua/ua/reforms/agrarian-reform-about/> (Accessed 30 May 2019).
7. Verner, I.Ye. (2018), *Statystychnyj zbirnyk "Rehiony Ukrainy 2018"* [Statistical collection "Regions of Ukraine 2018"], vol. 1, Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
8. Verner, I.Ye. (2018), *Ukraina u tsyfrakh 2017* [Ukraine in figures 2017], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
9. Ukrinform (2018), "Agriculture: the results of 2017. Analytical Reference of the Ministry of Economy", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2392506-torik-virobnictvo-agroprodukcii-vpalo-na-27-mert.html> (Accessed 30 May 2019).
10. Shcherbak, V. and Marchenko, S. (2015), "Pricing based on perception of the product value by agricultural machinery consumers", *Actual problems of economics*, vol. 7, pp. 208—213.
11. Shcherbak, V. (2016), "Resources saving as a priority trend in the development of agrarian entrepreneurial potential / *Actual problems of economics*", vol. 7, pp. 174—183.

Стаття надійшла до редакції 11.06.2019 р.